4. Деяк М. Ю. Фактори впливу інтерактивних технологій при навчанні професійно-спрямованої іноземної мови студентів економічних спеціальностей / М. Ю. Деяк // Молодий вчений. – 2016. - № 3 (30). - С. 378-381.

5. Карпова О. О. Дидактичні умови навчання іноземної мови майбутніх економістів засобами мультимедійних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 "Теорія навчання" / О. О. Карпова. – Київ, 2015. – 23с.

6. Козловська І. М. Інтегрований підхід як загальнонаукова методологія педагогічної науки : прогностичний аспект / І. М. Козловська // Педагогічний процес : теорія і практика : зб. Наук. Праць. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 89–99.

7. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник : навч. Посіб. / В. К. Федорченко, І. М. Мініч. – К. : Дніпро, 2000. – 160 с.

УДК 37.025.7

О. В. Бєлкіна-Ковальчук м. Луцьк Україна / O. Belkina-Kovalchuk Lutsk Ukraine
belkinakovalchuk@gmail.com

РОЛЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Анотація. *На сучасному етапі розвитку наша країна зазнає не лише військової, а й інформаційної агресії. Це потребує якісної освіти, яка є ключовим елементом національної безпеки, національної єдності, економічного процвітання України та засобом соціального просування кожного громадянина. Реформування в сучасній освіті змістили акцент із набуття знань до формування ряду компетентностей особистості. Головне завдання сучасної освіти – готувати компетентного члена суспільства, спроможного ухвалювати адекватні рішення, реагувати на особистісні і соціальні виклики. Одним із засобів вирішення цих завдань є наявність в особистості критичного мислення.*

У статті висвітлено сутність та головні ознаки критичного мислення особистості, які сприятимуть формуванню її основних компетентностей. Серед них: здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначати її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки; вміння бачити помилки або логічні порушення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації, власні помилки; вміння аргументувати свою думку, переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики; вміння оцінювати суспільні явища, події, власні вчинки та вчинки окремих осіб з позицій загальнолюдської моралі; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій; відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, повага до їх різноманітності.

Ключові слова: *компетентність, ключові компетентності, компетентнісний підхід, мислительний процес, критичне мислення, аргументація, власна думка, ознаки критичного мислення.*

THE ROLE OF THE CRITICAL THINKING IN THE MODERN EDUCATION

Annotation. *Being at the present level of development, our country faces not just a war aggression but also an informational one. It demands a highly-quality education which is an essential element in the national safety, national unity, Ukrainian economic prosperity and social development of each citizen. Reforming in the modern education changed the emphasis from getting knowledge to forming competence. The main task of modern education is to prepare a competent member of society able to take right decisions and deal with personal and social challenges. One of the ways of solving these problems is critical thinking.*

This article highlights the main features of critical thinking which encourage forming the key competence. They are: ability of analyzing the information, comparing and making solutions; ability of understanding faults or logical disagreements in the partner`s argumentation and in the other sources of information; own faults; skills of argumentation of the own point of view, review them if they do not stand up to criticism; ability of evaluation of the social phenomena, events, own behavior in the general moral context; courage, integrity in defending their positions; willingness to take other points of view, respect to their variety.

© О. В. Бєлкіна-Ковальчук, 2018

Key words: *competence, key competencies, competence approach, thinking process, critical thinking, argumentation, own opinion, features of critical thinking.*

Постановка проблеми. Економічні негаразди, політична нестабільність, бойові дії на Сході країни – це причини, які зумовлюють необхідність змін у системі освіти України. За словами міністра освіти Л. Гриневич, освіта є ключовим елементом національної безпеки, а людина – це найцінніший актив держави. Саме тому, освіта має бути чинником економічного зростання, джерелом національної єдності, засобом соціального просування кожного громадянина [3].

В умовах реформування системи освіти України, її орієнтації на європейський освітній простір основними завданнями закладів освіти є не формування знань, умінь та навичок, які часто застарівають у житті, а формування ряду компетентностей. Сучасним дітям, молоді недостатньо дати лише знання. Дуже важливо навчити ними користуватися. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними установками особистості, формують її життєві компетентності, необхідні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

У Законі України «Про освіту» зазначається, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

У європейських країнах звертають особливу увагу на компетентнісний підхід тому, що саме набуття життєво важливих компетенцій може дати людині можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкому розвиткові ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Згідно Закону України «Про освіту» (стаття 1) «компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [1].

Як справедливо зазначає В. Моргаленко [2], компетентність є передумовою успішності самореалізації випускника в суспільстві і передумовою розвитку самого суспільства. У зв'язку з цим міжнародні експерти визначають, що головне завдання освіти – готувати компетентного члена суспільства, спроможного ухвалювати адекватні рішення, реагувати на особистісні і соціальні виклики. Сьогодні в Україні компетентнісний підхід визнано одним із напрямків модернізації освіти.

Під поняттям «компетентнісний підхід в освіті» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості. Метою й результатом такого процесу є розвиток загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових або надпредметних компетентностей.

Ключові компетентності – це здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурно-доцільні види діяльності, ефективно розв'язувати актуальні, індивідуальні та соціальні проблеми [8].

О. Пометун виділяє такі основні ознаки ключових компетентностей:

- поліфункціональність: дають можливість вирішувати різноманітні проблеми в різних царинах особистого й суспільного життя;
- надпредметність і міждисциплінарність: застосування не тільки у школі, а й в інших галузях життєдіяльності;
- багатовимірність: знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні та практичні вміння, творчі здібності, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо;
- забезпечують широку сферу розвитку особистості – її логічного, творчого та критичного мислення, самопізнання, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо [4; 8].

Формування ключових компетентностей повинне відбуватися вже починаючи із початкової освіти та розвиватися впродовж усіх інших рівнів освіти.

Важливими для всіх ключових компетентностей є ряд умінь: уміння працювати з інформацією та розуміти її сутність; уміння чітко та ясно висловлювати думку (усно і письмово); здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та

приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект; співпрацювати в команді [3].

Формуванню таких умінь сприятиме, на нашу думку, наявність критичного мислення.

Мета статті – проаналізувати сутність, головні ознаки критичного мислення особистості як засобу формування ключових компетентностей особистості.

Аналіз попередніх досліджень. Існують різні підходи до визначення поняття «критичне мислення», що вказує на складність розуміння його сутності. Проте серед визначень цієї категорії можна виділити 2 групи:

По-перше – це «локальні», що акцентують увагу на удосконаленні самого процесу мислення (Т.С.Воропай, Р.Пауль, Р.Ружжиєро, О.В.Тягло та ін.). Наприклад, Р.Пауль, один із провідних спеціалістів США в області теорії і практики критичного мислення, пояснює, що, по-перше, критичне мислення може бути визначене різними, не суперечливими один одному шляхами. Тому неварто надавати великого значення якійсь одній дефініції. Маючи це на увазі, можна запропонувати таку робочу версію: критичне мислення – мислення про мислення, коли ви роздумуєте з метою покращити своє мислення. Критичне мислення – не просто мислення, а мислення яке веде до самовдосконалення [5, с.5].

В.Ружжиєро визначає критичне мислення так: критичне мислення – це особливий вид мислення, який має на меті оцінку ідей. Більш вузько воно пов’язано з перевіркою точності тверджень і обґрунтованістю міркувань [5, с. 239]. Критичне мислення, – на думку М. Брауна і С. Келі, – це систематична оцінка аргументів, яка базується на ясних раціональних критеріях [Там само]. О.В.Тягло зазначає, що критичне мислення – це сучасний вид логічної діяльності, що має за мету систематичне удосконалення процесу і результатів мислення на основі їх критичного аналізу, розуміння й оцінки [5].

Коли ми мислимо критично, ми оцінюємо результати своїх мислительних процесів – наскільки правильне прийняте нами рішення чи наскільки вдало ми справились із поставленим завданням.

Критичне мислення також включає в себе оцінку самого мислительного процесу – хід роздумів, які привели до наших висновків, чи тих фактів, які ми врахували при прийнятті рішення. Критичне мислення інколи називають ще і спрямованим мисленням, оскільки воно націлене на отримання бажаного результату [7, с. 22].

Дослідники з університету м.Юта (США) І.Норман, Х.Вернон, Д.Іон узагальнюють думки різних психологів про критичне мислення. За їх твердженнями критичне мислення зводиться до таких основних рис:

– використання наукових методів, які акцентують увагу на доведенні і на характері гіпотез;

– розвиток схильності до спостережливості, цікавості, бажання критикувати, аналізувати.

– використання законів і принципів логіки [6].

По-друге, це більш системні визначення, що підкреслюють регулятивно-моральні аспекти мислительної діяльності (С.Заір-Бек, Д.Халперн, Дж.Чаффа та ін.). На думку Д.Халперн, критичне мислення – це використання когнітивних технік чи стратегій, які збільшують можливість отримання бажаного кінцевого результату. При цьому мислячий суб’єкт використовує навички, які обґрунтовані і ефективні для конкретної ситуації і типу задачі, що вирішується. Вона зазначає, що людині, яка користується критичним мисленням притаманні такі якості:

– готовність до планування – це перший і дуже важливий крок до критичного мислення. Постійно тренуючись, кожен може розвинути в собі звичку планувати;

– гнучкість, яка передбачає, що людина готова мислити по-новому, переглядати очевидне і не відступатися від завдання, поки воно не буде вирішене;

– наполегливість, з якою тісно пов’язана готовність взятись за вирішення завдання, яке вимагає напруження розуму;

– готовність виправляти свої помилки. Люди прислуховуються до думки оточуючих, вони прагнуть зрозуміти, в чому неправі, і знайти причини помилки. Такі люди можуть визнати свої стратегії дій неефективними і відкинути їх, вибираючи нові;

– усвідомлення. Воно передбачає спостереження за власними діями при просуванні до мети. Критично мислячі люди розвивають звичку до самоусвідомлення власного мислительного процесу;

– пошук компромісних рішень. Критично мислячій людині необхідно володіти як добре розвиненими комунікативними навичками, так і вмінням знаходити рішення, які могли б задовольнити більшість. Без цього навіть найсвітліші голови не зможуть втілити свої думки в конкретні справи [7, с. 47-48].

Так, наприклад, згідно Дж.Чаффи критичне мислення це: активне мислення; мислення для себе; ретельне дослідження ситуації, що розглядається; відкритість до нових ідей і різних поглядів; підтримка власних поглядів обґрунтуваннями і доказами; здатність організовано обговорювати власні погляди [9, с. 52].

Виклад основного матеріалу. Американські укладачі програми «Розвиток критичного мислення через читання і письмо» Д.Клустер, Дж.Л.Стіл, К.Мередіт, Ч.Темпл, С.Уолтер підкреслюють, що головне у навчанні критичного мислення – вчити спілкуванню і співпраці з усіма людьми. Критичне мислення забезпечує такі важливі якості особистості, як уміння формувати і адекватно відстоювати власну думку, осмислити досвід, вибудувати ланцюг доказів, відчути нерозривний зв'язок власних принципів і вчинків. Тобто, критичне мислення – суттєва характеристика людини як громадянина демократичного суспільства, соціально зрілої особистості, як суб'єкта.

На нашу думку, критичне мислення – це системне утворення, що є і якісною характеристикою особистості, і процесом мислительної діяльності, і здатністю людини до осмислення навколишніх подій, і одним із чинників розвитку особистості.

Аналіз наукових джерел дозволяє нам інтерпретувати критичне мислення як здатність особистості (природну або сформовану) до самостійної оцінки явищ оточуючої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей, вміння бачити їх позитивні і негативні сторони, а також прагнення до кращого, більш оптимального розв'язання проблем, завдань, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій. Критичне мислення – протидія конформізму та духовному рабству.

Ми погоджуємось із думкою ряду дослідників (Х.Вернон, Д.Іон, І.Норман, Д.Халперн та ін.) і вважаємо, що критичне мислення передбачає наявність та розвиток у людей певних його ознак. Вони сприяють формуванню тих важливих знань та вмінь, що допомагають людині зорієнтуватися у навколишньому світі, отриманій інформації та формувати ключові компетентності особистості.

На основі теоретико-експериментального пошуку нами з'ясовано такі ознаки критичного мислення, розвиток яких забезпечуватиме формування ключових компетентностей особистості:

– здатність людини самостійно аналізувати інформацію, визначати її сутність, порівнювати з іншою інформацією і робити власні висновки;

У освітньому процесі здобувачі освіти працюють з великою кількістю інформації, яку треба опрацювати, зрозуміти, пояснити, сприйняти. Значна частина знань отримується з книг, Інтернету та інших засобів масової інформації. Проте різні джерела інформації можуть нести достовірну або суперечливу інформацію в залежності від рівня їх компетентності, характеру соціальних інтересів і т.д. У багатьох джерелах, на жаль, зустрічаються помилки. Тому уміння критично опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати її як відправну, а не кінцеву, точку для вироблення власних суджень, є важливим у сучасному інформаційному просторі. Формування таких умінь можливе лише шляхом розвитку відповідних розумових здібностей та спрямованості людини.

– Вміння бачити помилки або логічні порушення в аргументації партнерів та в інших джерелах інформації, власні помилки.

Сутність цієї риси критичного мислення полягає у таких уміннях:

– бачити, коли висловлена думка суперечить фактам, реальному стану справ, коли помилково оцінюється ситуація;

– визначати зв'язок між аргументами та висновками, знаходити суперечності між ними;

– осмислювати результати тих чи інших висновків, тверджень, думок;

– помічати, коли порушується логічна основа аргументів опонента або співрозмовника.

Критична оцінка власних дій є необхідною ознакою формування критичного мислення. Завдяки правильному, адекватному усвідомленню не лише позитивного, а й негативного у власній поведінці, роботі виникає об'єктивне уявлення про себе, що конче потрібне насамперед для сприймання вимог інших. Звичка аналізувати і контролювати свою діяльність і поведінку протидіє можливим небажаним впливам на особистість, передбачає відповідну поведінку за будь-яких обставин.

– Вміння аргументувати свою думку, переглядати свої позиції, якщо вони не витримують критики.

Дж.Чаффа визначає аргументацію як «форму мислення, в якій деякі твердження (основи) висуваються в підтримку іншого твердження (висновку)», і характеризує аргументацію як спосіб міркування [9, с. 52].

Для прогресивного поступу нашого суспільства важливо розвивати в людей повагу до культури дискусії, до різноманітності точок зору і до їх виявлення в демократичній, аргументованій, коректній

ситуації. Цьому сприятимуть використання різних форм та методів під час навчальних занять на яких здобувачі освіти мають можливість ділитися власними думками, обговорювати, сперечатися, поглиблювати, або змінювати під ґрунтовними аргументами опонентів свою позицію.

– Вміння оцінювати суспільні явища, події, власні вчинки та вчинки окремих осіб з позицій загальнолюдської моралі.

Позитивна та креативна роль критичного мислення найповніше реалізується, коли це мислення відбувається з позиції моралі. Критичне мислення без позитивної основи може мати негативні наслідки. Оцінка тих чи інших суджень, подій, вчинків людей тощо вимагає не тільки раціонального аналізу, але й пов'язана з категоріями добра і зла, з поняттями порядності чи підлості, справедливості чи несправедливості, гуманізму, прав людини тощо. Отже, критичне мислення цивілізованої людини вимагає вміння чітко визначати моральну суть власної поведінки, дій інших людей з точки зору дотримання чи порушення ними етичних правил, норм, принципів.

– Мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій.

Кожна особистість у силу об'єктивних обставин постійно змушена відстоювати свої погляди, ідеї, розв'язувати ті чи інші проблеми. Нерідко таке відстоювання супроводжується зіткненням інтересів, конфліктом з прихильниками інших поглядів. Часто сили бувають нерівні, бо запровадити нове завжди важче, ніж відстояти старе. Отже, від людини, яка пропонує нове розв'язання проблем, вимагається певна мужність, щоб вистояти, не здатися і відстояти свою правоту.

Одна справа – мати думку, а зовсім інша – бути переконаним в її істинності і вміти її відстоювати, де завгодно і перед ким завгодно. Саме таке вміння є важливою і необхідною рисою критичного мислення. Інколи трапляється так, що власні ідеї, які видавалися правильними, у процесі дискусії виявляються хибними. Тоді знову потрібна мужність, але вже не для того, щоб будь-що довести свою правоту, а навпаки для того, щоб відмовитись від помилкових поглядів.

Складні завдання для свого розв'язання нерідко вимагають мобілізації творчих сил цілої групи людей – учнів, студентів, робітників, вчених і т.д. Ефективність колективного пошуку, роботи в команді залежить від багатьох факторів, провідним серед яких є принциповість у суттєвому і компромісність у несуттєвому, дріб'язковому.

– Відкритість до сприймання інших поглядів, позицій, повага до їх різноманітності.

На ефективності колективної (та й індивідуальної) діяльності в значній мірі позначається відкритість до сприйняття інших поглядів, ідей, тощо, неупереджене ставлення індивідуума до них. «Тверда переконаність» у власній позиції, сліпе заперечення будь-яких слушних зауважень, контраргументів однаково небезпечне і для самої особи, і для суспільства.

Особистість з критичним мисленням неупереджено ставиться як до думок інших, так і до власних суджень, визнає, що з даного питання можуть бути й інші точки зору. А звідси – повага до права інших людей мислити і розв'язувати питання по-своєму, відкритість до інших думок.

Тому наявність та розвиток згаданих ознак критичного мислення особистості є важливим чинником для формування ключових компетентностей особистості.

Як відомо, в багатьох західних освітніх системах надається велике значення розвитку в здобувачів освіти «критичного мислення» як засобу запобігання конформізму, виховання громадянськості і творчого ставлення до дійсності. Американці спеціально навчають молодь в школах і коледжах «критичному мисленню» (є навіть така навчальна дисципліна).

Висновки. Отже, сучасне реформування освіти, її орієнтація на компетентного випускника неможливі без критичного мислення. Р.Пауль, один із провідних фахівців США в галузі теорії і практики критичного мислення слушно зауважує, що «фундаментальними особливостями того світу, в який наша молодь входить сьогодні, є швидкі зміни. … Ніколи раніше ми не стикались з такою реальністю. Критичне мислення складає серцевину добре задуманої реформи освіти, оскільки воно буде в серцевині змін XXI століття. Давайте сподіватися, що достатня кількість наших колег буде володіти силою духу і думки для того, щоб «схопити» цю реальність і відповідним чином трансформувати і наше життя, і нашу освіту» [5, с. 91-100].

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» : прийнятий від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

2. Моргаленко В. А. Формування та розвиток ключових компетентностей на уроках трудового навчання шляхом застосування інтерактивних технологій [Електронний ресурс] / В. А. Моргаленко. – Режим доступу : https:// ecotrud-koippo.edukit.kr.ua/.../Моргаленко%20В.А.%20Ф...

3. Нова українська школа Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] // Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

4. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К. І.С.», 2004. – 112 с.

5. Тягло А. В. Критическое мышление : Проблемы мирового образования XXI века / А. В. Тягло, Г. С. Воропай. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1999. – 284с.

6. Уоллен И. Норман Выводы об изменениях программы с целью развития критичности ума / Уоллен И. Норман, Хорбик Ф.Верном, Рид Е. Ион ; пер. с англ. – М., 1963 – 114 с.

7. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб. : Питер, 2000.– 512с.

8. Шмирук Н. Розвиток критичного мислення учнів як засіб формування основних груп компетентностей [Електронний ресурс] / Н. Шмирук. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19890-rozvitok-kritichnogo-mislennya-uchniv-yak-zasib-formuvannya-osnovnix-grup-kompetentnostej.html

9. Chaffee John. The thinker's way. Steps to a Richer Life / John Chaffee. – Little, Brown and Company. – Boston. New York. Toronto. London, 1998. – P.218

УДК: 378.03:34

І. Є. Галущак, м. Івано-Франківськ, Україна / Iryna Galushchak, Ivano-Frankivsk, Ukraine
iryna.galushchak@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. *Статтю присвячено проблемі використання проектних технологій у навчальному процесі вищої школи. Проаналізовано концептуальні засади компетентної підготовки майбутнього фахівця та обґрунтовано основних підходів до формування правової компетентності майбутнього економіста.*

Автор підкреслює, що якісна підготовка економістів пов'язується з упровадженням у практику вищого навчального закладу проектних технологій навчання. *Зроблено теоретичне обґрунтування поняття «правова компетентність» та «проектні технології». З'ясовано, що правова компетентність, як особистісно-професійна якість, відбивається через характер ставлення до діяльності та певні компетенції. Метод проектів за твердженням науковців, являє собою педагогічну систему, яка має певну сукупність взаємопов'язаних засобів і процесів, необхідних для створення організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості. Уточнено, що проектна діяльність - це та якісна основа, яка може реалізувати гуманістичний підхід до навчання, оскільки сприяє формуванню творчої особистості. Визначено основні етапи проектної діяльності та їх дидактичну послідовність. Акцентовано увагу що проектна діяльність як форма навчально-пізнавальної активності студентів має значний розвивальний потенціал.*

Доведено що використання проектних технологій навчання ефективно впливає на якість підготовки фахівців економічної сфери діяльності. Визначено перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Ключові слова: *правова компетентність, проект, проектна діяльність, проектні технології, підготовка фахівців,* майбутній фахівець економіки.

© І. Є. Галущак, 2018